

TEORIA ȘI SOCIOLOGIA VIEȚII ECONOMICE

Prolegomene la studiul morfologiei economice a unui sat

CUPRINSUL

A) Teorie economică și realitate socială

1. Absolutizarea tipurilor de viață economică
2. Morfologia socială și viața economică
3. Viața economică, formă pură și formă socială
  - a) esența economicului
  - b) tehnic și economic

B) Aportul sociologic în cercetarea economică

1. Momentul noologic: perspectiva fenomenologică în înțelegerea manifestărilor sociale
2. Momentul explicativ: perspectiva naturalistă în sociologia cadrelor
3. Integrarea momentului explicativ și a celui fenomenologic în lămurirea sociologică: structura socialului în concepția prof. Gusti

Cercetarea sociologică a vieții economice a unui sat nu este deloc ușoară. Economistul însărcinat să facă vine de cele mai multe ori pe teren cu o mulțime de prejudecăți trase din cunoașterea teoretică a vieții economice în genere și caută să le aplique vieții satului, fără să-și dea seama că noțiunile cu care lucrează sunt împrumutate, în majoritatea lor, altui fel de viață economică decât cea pe care o studiază.

Economia teoretică este de obicei concepută după tipul unei activități economice particulare ridicată la rangul de esență a vieții economice, de pildă: producția industrială, piața mărfurilor, munca salariată, consumația etc. Din analiza acestor forme speciale de activitate se extrag principii esențiale, care se generalizează după aceea tuturor înfățișărilor vieții economice, căutându-se uneori cu o răvnă pe căt de vrednică de admirat, pe altă de sterilă, reducerea tuturor celorlalte înfățișări la aceste principii și forme simple, generale și abstractive.

Teoria economică ajunge să accentueze într-o serie de formulări adiacente, în care aceleși fenomene, în loc să fie descrise și cercetate în ele însele, sunt lămurate în funcție de

formele presupuse fundamentale, adică deformate în consecință. Avem astfel o economie a gospodarului, una a industriașului, una a negustorului, una a muncitorului, una a rentierului, care se trudesc să răstămâcească toate fenomenele economice în funcție de activitatea fiecăruia din aceștia.

De pildă, *economia aristotelică* închipuie întreaga viață economică a omului ca pe o gospodărie, *economia mercantilistă* și închipuie economia națională ca pe o întreprindere comercială, *economia fiziocratică* și-o închipuie ca pe o curte boierească, *economia lui Adam Smith*, ca pe o întreprindere industrială. *O economie a rentei* transformă, cu Ricardo și succesorii săi, toate problemele economice în probleme de apreciere a importanței relative a fiecărei activități față de rezultatele ei proprii și ale activităților concurente. *Economia marxistă* cercetează toate formele de viață economică în raport cu munca omenească, studiind ce devine neceastă muncă și remunerata ei în toate tipurile de organizație economică existente la data apariției ei¹. De asemenea, în *școala austriacă* găsim o teorie economică în care totul este privit sub specia consumației. Teoria economică nu și pierde în aceste cercetări caracterul ei abstract și pur, cu directă referire la esența vieții economice. Dar fiecare teorie economică particulară stabilește, în funcție de practica economică respectivă, *tipuri diferențiate de „homo economicus”*².

Vezi: V. Madgearu, *Teoria economiei țărănești*, în „Independentă economică”, București, an VIII, nr. 3-4 (iulie – decembrie 1925), p. 15-17, și literatura citată acolo; Sven Hellander, Below, Schulze-Gävernitz, Skalweit. Vezi de asemenea: A. Tschajanov, *Die Lehre der bürgerlichen Wirtschaft*, 1 vol., în 8, Berlin, Paul Parey, 1923; și Bucharin, *Die politische Ökonomie des Rentners*, 1 vol., în 12, Wien und Berlin, Verlag für Literatur u. Politik, 1926, în special introducerea.

Întocmai ca în fizică, unde legile unui domeniu particular de fapte: optică, termodynamica, electricitate, radioactivitate, au încercat să se extindă asupra celorlalte, nu e latură a vieții economice care să nu fi pretins la o reducere a restului acestei vieți în sensul și pe măsura ei. Exemplele de mai sus ar putea fi înmulțite fără multă osteneală.

În sfârșit, *școala economiei matematice, pure*, de la Lausanne, operând în teoria economică o revoluție analogă celei einsteiniene în fizică, ajunge la o teorie pură a echilibrului general al vieții economice, în care fiecare activitate este exprimată simultan în funcție de toate celorlalte. Dar contrapartea inherentă unei asemenea încercări nu întârzie să se manifeste. Teoria economică matematică devine, în formele ei ultime, o concepție pur funcțională, adaptabilă, drept,oricărui sistem economic, dar numai după ce, în prealabil, pe baza unor cercetări de către totul alt ordin decât matematic, s-au definit cu grijă elementele sistemului.

Vezi observațiile critice ale lui E. Antonelli asupra lucrărilor economice matematice recente ale lui Weinberger, Del Vecchio, și Boninsegni în „Weltwirtschaftliches Archiv”, Jena, vol. 34, caietul 1, iulie 1931, recenzie, p. 17-18.

Karl Marx are prin urmare dreptate când spune că „în metoda teoretică... (a economiei politice; nota ns.: M. V.) subiectul, societatea, trebuie să fie totdeauna prezentă în minte, ca presupozitie”. (Introducerea la *Zur Kritik der politischen Ökonomie*, trad. franceză Laura Lafargue, un vol. în 16, Paris, Giard, 1928, p. 336³).

Chiar în cazul în care economistul e prevenit împotriva acestei primejdii și se forțează să aplique stereotip principiile generale ale unei economii teoretice particulare, cu toată truda lui să descopere caracterul original și propriu al elementelor al căror echilibru îl preocupă, în loc să urmărească și să descrie pur și simplu ce se întâmplă, el va fi însăși să surprindă corespondențe, potriviri, paraleisme, între aceea ce conțină direct și ceea ce știe dinainte din teorie.

Și totuși, în realitate, viața economică și fiecare unităță socială se deosebesc adânc de a celorlalte. Deosebirea privește atât 1) *sunturile de activitate*

întreprinse de fiecare unitate socială, cât și 2) *natura și structura subiectelor care le întreprind*, 3) *rânduiala administrativă-tehnică sau juridică* a acestor activități și 4) *scopurile lor mijlocite sau nemijlocite*.

1. Prima deosebire are un dublu aspect: *tehnic* și *social*, după cum privim a) varietățile de activitate în ele însese, ca *forme obiective* sau b) ca *forme sociale*, în raport cu grupurile care le săvârșesc⁴. Vânatal, pescuit, creșterea vitelor, munca câmpului, industria extractivă, meserii, industria manufacturieră, sau mecanică, transporturile, comerțul de mărfuri, operațiile de credit, speculația bursieră, ca oricare alte forme de activitate economică, se exercită uneori de către o aceeași unitate socială, alteori dimpotrivă, se obsevă în cadrul colectivității o diviziune a acestor activități pe subunități sociale, adică o specializare a activităților fiecarui grup. E vorba de așa-numita *diviziune socială a muncii*⁵.

2. *Subiectul* activității economice poate fi, după împrejurări: a) o *comunitate naturală* (satul primitiv devălmaș, clanul, familia, neamul, vecinătatea), b) o *înstituție obișnuielnică* (clasa pentru preot) sau *administrativă* (primăria pentru încasarea dărilor, prestații, administrația averii obștești), c) un *grup simpatetic* (șezătoarea), d) un *individ* (meseriaș profesionist liber) sau e) o *asociație voluntară* cu scop economic, de natură juridică contractuală, sau *cuasi-contractuală* (întreprinderi cu salariați, sau cu robi, tovărașii de plug, de tréierat, de seceră, de coasă, cooperative, societăți în nume colectiv, în comandanță sau anonime, asociații de producție, de consumație sau de căștig etc.).

3. *Organizația socială* deosebită poate privi: a) rânduiala *relațiilor dinre subiectele economice* (deosebire dintre conducător și conduced, libertate sau silnicie, fie b) rânduiala *stăpânirii sau folosirii mijloacelor de producție* (proprietatea pământului, a uneltei, drepturile de folosință, comodatul), fie, în sfârșit, c) rânduiala *împărțirii și folosirii produsului social* al activității economice (dijma, partea, salariul, vama, căștigul, dobânda, birul etc.).

4. În sfârșit, *scopul* activității economice poate fi deosebit de la o unitate economică la alta, sau chiar în interiorul aceleiași unități: *constrângerea* pentru rob, *folosința propriu* pentru gospodar, *căștigul* pentru întreprinzător etc.

Formele vieții economice se deosebesc uneori în așa măsură de la o unitate la alta, încât s-ar părea că nici nu mai e vorba de fapte de aceași ordin.

Așa se întâmplă de pildă cu formele vieții economice ale unităților economice diferențiate, față de acelea ale unităților complexe, cu caracter mixt, nediferențiate. Disjunctia dintre fenomenul *economic* și cel *etic*, complet realizată de un industriaș în conducerea afacerilor sale, nu e totdeauna realizată în aceeași măsură în viața lui familială. Și mai puțin clară este această deosebire în aprecierile unui cioban sau ale unui gospodar plugar de la țară. Activitatea acestora din urmă e supusă adesea în domeniul economic unor imperitive de ordin mixt nediferențiate, simultan economice și etice. Aceeași diferență o aflăm între concurența pur economică a doi negustori de aceeași marfă și concurența a doi gospodari sau doi ciobani.⁶

Vezi C. Bouglé, *Leçons de sociologie sur l'évolution des valeurs*, 1 vol., în 16, Paris, Alcan, 1922, cap. IV, p. 59 și urm.⁷

Deosebirile acestea nu înseamnă desigur că între economia unei unități și a altiei nu există și elementele comune importante, esențiale chiar. Atât de importante, încât să ne îngăduie să afirmăm că avem de-a face în amândouă cazurile cu fenomene de același ordin: *economic*⁸. Oricât de deosebite ar fi formele ei sociale, viața economică, privită în sine, ca formă semnificativă a activității omenești, rămâne în esență aceeași neșimbată strădanie a omului pentru *împlinirea în societate a năzuințelor sale*, și aceeași neșimbată rân-

uire a *împlinirii lor*, după puteri, corelat și prelungire în mediul social, dar și același timp depășire, a tehnicii concepută în sensul larg de „tactică vieții“*.

1. Viața economică e privită, în acest caz, într-un sens apropiat de acel întrebunțat de Hans Freyer, *Theorie des objektiven Geistes*, 1 vol., în 8, Leipzig u. Berlin, Teubner, 1928, p. 20 și urm., 32, în special capitolul privitor la studiul formelor a două (*Gerät*), p. 59 și urm., și a patra (*Sozialform*), p. 64 și urm., ale spiritului obiectiv.

Îndeosebi sensul categoriei a două (instrumentală) este strâns legat de acela al activității economice său cum o definim mai sus (p. 61). E drept că cercetările lui Freyer asupra *acestei categorii* par a se referi mai ales la ceea ce numește el „al treilea grad de obiectivare“ (concretizarea); în vreme ce activitatea economică, înțeleasă ca formă pură a acțiunii omenești, apropie mai curând de „prima formă de obiectivare“ deosebită de el (considerarea obiectivă unei activități omenești semnificative desprinsă din procesul psihologic în care ia naștere).

2. *Tehnic și economic* sub acest raport nu se confundă. Deosebirea între ele nu este totușoară. Amândouă sunt *forme categoriale ale acțiunii omenești*, adică forme structurale, ale relațiilor dintre agent și proprietile lui scopuri și mijloace. Desprinse din procesul sufletesc individual care le dă naștere și cristalizate în tipuri de relații, aceste forme se apropie de *sensul obiectivărilor spirituale* mai sus pomenite.

Deosebirea dintre tehnic și economic nu acoperă totuși deosebirea dintre forma instrumentală și forma socială a spiritului obiectiv, cum ar vrea unii. Căci și *tehnica și economică* sunt susceptibile de a se concretiza în amândouă aceste forme. Și una și alta pot fi considerate deopotrivă și ca forme pure și ca forme sociale. Faptul că *economicul* e o *prelungire socială* a tehnicii nu însemnează că nu necesită că e de natură socială.

Deosebirea trebuie căutată mai adânc, în modul particular de înțelegere a relației dintre scopuri și mijloace, în *structura particulară a motivării acțiunii omenești în fiecare casă*, ceea ce am putea numi cu d-l Gusti „gradul de lungime, sau de autonomie a voinei omenești“ (*Curs de etică*, București, Lit. Alfred Ionescu, 1929).

Într-adevăr, amândouă presupun existența unei deosebiri între scopuri și mijloace. De fiecare integrăzează altfel pe agent între unele și celelalte.

Tehnica e cumpărarea între mijloacele utilizabile pentru realizarea unui scop dat și punerea în practică a acestor mijloace. În operațiile tehnice, chibzuința, alegerea poartă numai asupra mijloacelor de realizare. Scopul rămâne în afară de discuție. Orice scop, transpus în planul realizării, are în acest sens tehnica sa. (Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, 2 vol. în 8° mari, Tübingen, Mohr, 1925, ed. a 2-a, vol. I, p. 32-33).

Economicul e, dimpotrivă, o *cumpărare între scopuri și mijloace*. Aci chibzuința nu poate să pună numai asupra mijloacelor, căutând aplicarea celor mai „economice“; ci înseși năzuințe sunt măsurate „economic“ în raport cu putințele, cu mijloacele de realizare. Nu numai scopul hotărăște de alegerea mijloacelor; dar și stăpânirea, sau nestăpânirea acestora hotărăște filmul omenească să renunțe la împlinirea unor năzuințe, sau să aleagă între acestea, sau să mărginească împlinirea în limitele mijloacelor de care dispune. Economicul presupune de totdeauna că chibzuința, socoteala, aprecierea avantajelor și a dezavantajelor nu poartă numai asupra mijloacelor de execuție, dar chiar asupra alegерii obiectivelor acțiunii. Dacă tehnica poate fi considerată mai sus „tactică a vieții“, economia poate fi privită desigur ca „strategie“⁹.

În felul acesta economicul încadrează și depășește tehnicul și nu se confundă cu dânsul, deși în fapt se prezintă dependente. Lucrul acesta l-a simțit intuitiv conducătorii de întreprinderi atunci când au deosebit în administrarea acestora serviciile tehnice de cels economic (Fayol, *Administration industrielle et générale*, 1 vol., în 8°, Paris, Dunod, 1925, 12-15 mi-

* Vezi O. Spengler, *Der Mensch und die Technik*, 1 vol., în 8, München, Beck, 1930, p. 7.

p. 9 și urm.). Primele servicii decid în privința posibilităților de plasare a mărfurilor, cele din urmă dău ordinele de fabricație în consecință. Primele căută plasamentul cel mai favorabil, ultimele, execuția producției în condițiile cele mai avantajoase. Noțiunile de avantaj și dezavantaj, de chibzuială, nu sunt deci specifice și revelante numai pentru economic. Ele se regăsesc și în tehnică. *Revelant pentru deosebirea dintre ele e obiectivul asupra căruia poartă chibzuială*, locul pe care îl ocupă în structura motivării acțiunii agentului. Acest obiect e totdeauna mijlocul, în tehnică; în vreme ce, în economie, termenii cumpărării sunt unul scop și altul mijloc. Economicul e prin urmare căutarea unui echilibru între scopuri și mijloace, un fel de întrerupere a șirului acțiunilor de execuție în care mijlocul e totdeauna subordonat față de scop, și un efort de stăpânire de către agent a tuturor condițiilor acțiunii sale, prin considerarea în abstract, pe un același plan, a scopului față de mijloc.

Caracteristică pentru economic este tocmai această posibilitate de a privi în chip reversibil scopul față de mijloc, și nu numai ultimul față de primul. Primei răsturnări a cauzalității, care stă la baza tehnicii, și în care rezultatul acțiunii, reprezentat cu anticipare, decide de alegerea conduitelor care-l vor preceda în fapt până la realizare, îi urmează o a doua răsturnare, în care mijlocul de acțiune, independentizat de scop, servește de factor precum-părțior la alegerea acestuia. Omul încețează de a-și reprezenta conexiunea univocă a scopului față de mijloc ca o conexiune necesară. Amândouă sunt puse – în socoteala, sau chibzuirea economică – oarecum pe aceeași treaptă, ca motive ale conduitelor omenești posibile. *Univocă în tehnică, relația scop – mijloc devine în economie reversibilă*. Trecerea aceasta de la tehnica la economie, de la tactică la strategie, de la alegerea mijloacelor la alegerea scopurilor e un moment important în dezvoltarea omului. Ea dă ființei omenești, deja liberată de natură prin posibilitatea alegерii conduitelor intermediare, un grad nou de independentă. Omul se degajează și de sub influența colectivă care îi impune scopurile acțiunii. Omul e pe punctul să devină supor-tul unei voințe proprii.

Rezultă că *economicul*, la fel cu *tehnicul*, *nu este social prin esență*. Cu alte cuvinte, obiectivarea vieții economice ca „formă pură” a conduitelor omenești poate fi gândită abstract, independent de societate. Privite ca tipuri abstrakte de conduită, robinsonadele nu sunt așa de lipsite de sens cum vor unii.

Conexiunile economicului cu socialul sunt totuși mai strânsе decât ale tehnicii, întrucât independentizarea aceasta a mijlocului față de scop și răsturnarea de orientare a agentului față de ele nu este *realizabilă în fapt* decât prin societate și nu poate fi explicată altfel decât în funcție de un proces de complicație socială, de diviziune, a mobilelor omenești, ea însăși în funcțiune de o specializare a activității tehnice a grupurilor, care să fi făcut posibilă interferența conduitelor omenești eterogene. Punerea aceasta pe un același plan a scopului față de mijloc este cu totul inexplicabilă în afara unei diviziuni sociale a muncii care să fi făcut ca aceea ce era mijloc pentru unul să devină scop pentru altul, și invers. Privit în condițiонările sale materiale, economicul apare ca o rezfrângere în conștiință a acestei eterogonii rezultate din procesul diviziunii sociale a muncii. Geneza categoriei economice a acțiunii omenești e o problemă de transformare socială. O dovedă stă în aceea că în societățile primitive, unde diferențierea colectivă a scopurilor face imposibilă considerarea unei aceleiasi realități sub dublul aspect de scop și mijloc, o izolare a economicului de etică, sau de tehnică e de-a dreptul imposibilă. Cercetarea economică a acestor societăți primitive nu poate cuprinde decât un studiu al relațiilor dintre tehnicele grupurilor, mediul natural și diviziunea socială a muncii. (H. Cunow, *Allgemeine Wirtschafts-Geschichte*, 3 vol., în 8, Berlin, Dietz, 1926, vol. I, Introd., p. 20-21).

În societate se găsesc aşadar, abia, imprejurările care fac posibilă, în fapt, viața economică, adică considerarea de către agent, pe un același plan, a scopului față de mijloc. Tehnica [se] poate năște, în fapt, dintr-o experiență individuală, deși fixarea ei presupune neupărat tradiția, această memorie a grupului social care păstrează și transmite experiențele individuale avantajoase colectivității, socializându-le. *Reversibilitatea reacției dintre scop și mijloc e însă inexplicabilă independent de societate*. Dacă prin urmare economicul nu este social prin esență, el este social prin „condiționare” necesară. Acest punct de vedere și poate fi făcut valabil chiar față

de Spengler, considerând această răsturnare în funcție de al doilea moment al tehnicii sale, „întreprinderea în comun” (op. cit., p. 37 și urm.); cu atât mai mult, cu cât această întreprindere e mai multora, implicând pentru el o deosebire necesară între conducătorii și conduși procesului economic, face posibilă motivarea deosebită (eterogonia) a acțiunilor celor doi factori economici (interesul pentru stăpân, frica pentru sclav etc.), găsită de noi a fi condiție genetică și necesară a faptului economic.

Întrebarea rămâne însă în picioare, dacă geneza faptului economic trebuie pusă în funcție de diviziunea *polică* (conducători și conduși) a societății, sau de specializarea *tehnică* a activităților, de diviziunea socială a muncii. Căci ambele imprejurări sociale fac posibilă trecerea de la forma tehnică la cea economică a activității. Monografii speciale privitoare la dezvoltarea societăților primitive ar putea abia tranșa într-un sens această controversă pe care n-o putem decât schița aci.

Forma generală a vieții economice rămâne, prin urmare, tot „*prețuirea*”, *polică cumpărărea* între scopuri și mijloace, năzuințe și osteneală, așa cum altăori de bunul simț ne-o arată deopotrivă teoria și fenomenologia economică.

Po orice treaptă de dezvoltare a vieții economice, fie că e vorba de analiza teoretică a teoriei robinsoniene, fie că e vorba de aceea a economiei de schimb sau a celei industriale, „*utilitatea*”, obiect principal al științei economice, *nă-și-ufă lămurirea decât în considerarea simultană a ambilor poli ai activității omenești: osteneala și folosul*. Economiștii contemporani sunt aproape cu toții de acord asupra acestui lucru. Cercetări recente asupra teoriilor utilității ale valorii, întemeiate fie numai pe folos (Yves Guyot), fie pe folos combinat cu raritatea (Nisbett), fie pe utilitatea marginală (Jevons, Clark, Menger, Bawerk, Wieser, Walras), fie numai pe efort, pe osteneală, sau pe muncă (Smith), pe costul de producție (Ricardo), pe servicii (Bastiat), pe cantitatea de muncă socialmente necesară (Marx), sau pe abstinență (Mill). Nu arătat că fiecare din aceste teorii implică în chip deghizat acțiunea complementară a folosului opus. În acest fel, valoarea e redusă în esență ei la expresia funcțională de produs a doi elementi, variind în sens contrar sau, printre-comparatie fizică, la un mecanism analog unui forțe. E vechea idee de la baza legii cererii și ofertei, dar într-o formă așa de generală, încât devine aplicabilă chiar în afara economiei de schimb, la stabilirea echilibrului între diferitele tendințe psihologice contrare ale agentului economic. Antinomia dintre caracterul *social*, obiectiv, al valorii și întemeierea ei subiectivă se rezolvă atunci statistic, în sensul că *volumul social* apără ca efectul mijlociu al maselor de tendințe individuale. Iar „*economiaul*”, în mare, apără ca un *tip de echilibrare a mijloacelor omenești în raport cu intensitatea aspirației și ale unor scopuri*, ai cărui termeni sunt, după imprejurări: osteneala și folosul individual (Varga), munca familiei și nivelul ei de viață (Ciajanov), cheltuielile de producție și utilitatea marginală (Marshall, Seligman), impaciența și abstinența în cheltuiala (Bawerk, Keynes, Marshall) etc. Toate acestea nu sunt decât „*forme sociale*“ ale unui aceluiași raport fundamental „*infelicitate*“, de echilibru între tendințe, de preferință și mărginire optimă a efortului pe măsură intensității dorinței de a atinge un anumit scop practic. *Forma specială* în care se află integrat acest raport fundamental variază cu structura și cu funcțiunile economice și sociale întrăjui în care se manifestă: individ, gospodărie țărănească, întreprindere industrială sau rurală, în exemplele de mai sus. *Esența pur economică a raportului rămâne însă neschimbată*.

Vezi, în această direcție: Charles Gide, *Cours d'Economie politique*, 2 vol., în 8, Paris, 1923, vol. I, p. 79-80, și literatura citată acolo; Marshall, *Elements of economics*, p. 221 (trad. franceză Sauvage-Jourdan, 2. vol., în 8, Paris, Girard, 1909, vol. II, p. 237), Edwin Seligman, *Principles of economics*, p. 199 (trad. germană Kornfeld, 1 vol., în 8, Jena, Fischer, 1900, p. 193), Vilfredo Pareto (necontrolat).

Vezi, de asemenea, pentru critica teoriilor clasice ale valorii studiilor lui Marx reunite sub titlul *Theorien über den Mehrwert*, publicate în traducerea franceză a lui J. Molitor sub titlul *Histoire des doctrines économiques*, 8 vol., în 16, Paris, Costes, 1924-1925¹², iar pentru

p. 9 și urm.). Primele servicii decid în privința posibilităților de plasare a mărfurilor, cele din urmă dău ordinele de fabricație în consecință. Primele caută plasamentul cel mai favorabil, ultimele, execuția producției în condițiile cele mai avantajoase. Noțiunile de avantaj și dezavantaj, de chibzuială, nu sunt deci specifice și revelante numai pentru economic. Ele se regăsesc și în tehnică. *Revelant pentru deosebirea dintre ele e obiectivul asupra căruia poartă chibzuială*, locul pe care îl ocupă în structura motivării acțiunii agentului. Acest obiect e totdeauna mijlocul, în tehnică; în vreme ce, în economie, termenii cumpărării sunt unul scop și altul mijloc. Economicul e prin urmare căutarea unui echilibru între scopuri și mijloace, un fel de întrerupere a sirului acțiunilor de execuție în care mijlocul e totdeauna subordonat față de scop, și un efort de stăpânire de către agent a tuturor condițiilor acțiunii sale, prin considerarea în abstract, pe un același plan, a scopului față de mijloc.

Caracteristică pentru economic este tocmai această posibilitate de a privi în chip reversibil scopul față de mijloc, și nu numai ultimul față de primul. Prin răsturnări a cauzalității, care stă la baza tehnicii, și în care rezultatul acțiunii, reprezentat cu anticipare, decide de alegerea conduitelor care-l vor preceda în fapt până la realizare, îi urmează o a doua răsturnare, în care mijlocul de acțiune, independentizat de scop, servește de factor precum-părțior la alegerea acestuia. Omul încetează de a-și reprezenta conexiunea univocă a scopului față de mijloc ca o conexiune necesară. Amândouă sunt puse – în socoteala, sau chibzuirea economică – oarecum pe aceeași treaptă, ca motive ale conduitei omenești posibile. *Univocă în tehnică, relația scop – mijloc devine în economie reversibilă*. Trecerea aceasta de la tehnica la economie, de la tactică la strategie, de la alegerea mijloacelor la alegerea scopurilor e un moment important în dezvoltarea omului. Ea dă ființei omenești, deja liberată de natură prin posibilitatea alegерii conduitelor intermediare, un grad nou de independentă. Omul se degajează și de sub influența colectivă care îi impune scopurile acțiunii. Omul e pe punctul să devină suportul unei voințe proprii.

Rezultă că *economical*, la fel cu *technicul*, nu este *social* prin esență. Cu alte cuvinte, obiectivarea vieții economice ca „formă pură” a conduitei omenești poate fi gândită abstract, independent de societate. Privite ca tipuri abstracte de conduită, robinsonadele nu sunt așa de lipsite de sens cum vor unii.

Conexiunile economicului cu socialul sunt totuși mai strâns decât ale tehnicii, întrucât independentizarea aceasta a mijlocului față de scop și răsturnarea de orientare a agentului față de ele nu este *realizabilă în fapt* decât prin societate și nu poate fi explicată altfel decât în funcție de un proces de complicație socială, de diviziune, a mobilelor omenești, ea însăși în funcțiune de o specializare a activității tehnice a grupurilor, care să fi făcut posibilă interferența conduitelor omenești eterogene. Punerea aceasta pe un același plan a scopului față de mijloc este cu totul inexplicabilă în afara unei diviziuni sociale a muncii care să fi făcut ca aceea ce era mijloc pentru unul să devină scop pentru altul, și invers. Privit în condițiunile sale materiale, economicul apare ca o resfrângere în constiință a acestei eterogonii rezultate din procesul diviziunii sociale a muncii. Geneza categoriei economice a acțiunii omenești e o problemă de transformare socială. O dovedă stă în aceea că în societățile primitive, unde diferențierea colectivă a scopurilor face imposibilă considerarea unei aceliasă realități sub dublul aspect de scop și mijloc, o izolare a economicului de etică, sau de tehnică și de-a dreptul imposibilă. Cercetarea economică a acestor societăți primitive nu poate cuprinde decât un studiu al relațiilor dintre tehnicele grupurilor, mediul natural și diviziunea socială a muncii. (H. Cunow, *Allgemeine Wirtschafts-Geschichte*, 3 vol., în 8, Berlin, Dietz, 1926, vol. I, Introd., p. 20-21).

În societate se găsesc asadar, abia, împrejurările care fac posibilă, în fapt, viața economică, adică considerarea de către agent, pe un același plan, a scopului față de mijloc. Tehnica [se] poate naște, în fapt, dintr-o experiență individuală, deși fixarea ei presupune neapărat tradiția, această memorie a grupului social care păstrează și transmite experiențele individuale avantajoase colectivității, socializându-le. *Reversibilitatea reacției dintre scop și mijloc e însă inexplicabilă independent de societate*. Dacă prin urmare economicul nu este social prin esență, el este social prin „condiționare” necesară. Acest punct de vedere ar putea fi făcut valabil chiar față

de Spengler, considerând această răsturnare în funcție de al doilea moment al teoriei sale, „întreprinderea în comun” (*op. cit.*, p. 37 și urm.); cu atât mai mult, cu cât această înțelegere a mai multora, implicând pentru el o deosebire necesară între conducerii și conduceți. Procesul economic, face posibilă motivarea deosebită (eterogonia) a acțiunilor celor de actori economici (interesul pentru stăpân, frica pentru sclav etc.), găsită de noi și condiționată pre-neseră a faptului economic.

În treburea rămâne însă în picioare, dacă geneza faptului economic trebuie pusă unică de diviziunea *politică* (conducători și conduși) a societății, sau de specializarea *nică* a activităților, de diviziunea socială a muncii. Căci ambele împrejurări sociale fac posibilă crearea de la forma tehnică la cea economică a activității. Monografii speciale privitoare la dezvoltarea societăților primitive ar putea abia transa într-un sens această controversă pe care n-putem decât schița aci.

Forma generală a vieții economice rămâne, prin urmare, tot „*prereea*”, indică cumpărarea între scopuri și mijloace, năzuințe și osteneală, a cum sălături de bunul simț ne-o arată deopotrivă teoria și fenomenologia economică.

Pe orice treaptă de dezvoltare a vieții economice, fie că e vorba de analiza tehnicii a economiei robinsoniene, fie că e vorba de aceea a economiei de schimb sau a celei industriale, „*valoarea*”, obiect principal al științei economice, nu și astă lămurirea decât în *compararea simultană a ambilor poli ai activității omenești: osteneala și folosul*. Economistii cimporniști sunt aproape cu toții de acord asupra acestui lucru. Cercetări recente asupra teoriilor utilitariste ale valorii, intemeiate fie numai pe folos (Yves Guyot), fie pe folos combinat cu răbdare (Senior), fie pe utilitatea marginală (Jevons, Clark, Menger, Bawerk, Wieser, Wicksell), fie numai pe efort, pe osteneală, sau pe muncă (Smith), pe costul de producție (Ricardo), pe servicii (Bastiat), pe cantitatea de muncă socialmente necesară (Marx), sau pe abstinență (Mill). Nu arătat că fiecare din aceste teorii implică în chip deghizat acțiunea complementară *factual* opus. În acest fel, valoarea e redusă în esență ei la expresia funcțională de la unul la altul, variind în sens contrar sau, printr-o comparație fizică, la un mecanism *ang* unui *forfecă*. E vechea idee de la baza legii cererii și ofertei, dar într-o formă așa de generală, încât nu poate fi aplicabilă chiar în afara economiei de schimb, la stabilirea echilibrului între erilele psihologice contrare ale agentului economic. Antinomia dintre caracterul social, colectiv, al valorii și intemeierea ei subiectivă se rezolvă atunci statistic, în sensul ceea ce socială apare ca efectul mijlociu al maselor de tendințe individuale. Iar „*economul*”, în genere, apare ca un *tip de echilibrare a mijloacelor omenești în raport cu intensitatea și raportul între unuia scopuri*, ai cărui termeni sunt, după împrejurări: osteneala și folosul individual (private), munca familiei și nivelul ei de viață (Ciajanov), cheltuielile de producție (utilitatea marginală (Marshall, Seligman), impacția și abstinența în cheltuielă (Bawerk, Jevons, Wicksell) etc. Toate acestea nu sunt decât „forme sociale” alături aceluiși raport fundamental „*ofelimitate*”, de echilibru între tendințe, de preferință – mărginire optimă a egaliștilor pe măsură intensității dorinței de a atinge un anumit scop practic. *Forma specială* în care se manifestă acest raport fundamental variază cu structura și cu funcțiunile economice sociale unității în care se manifestă: individ, gospodărie țărănească, întreprindere industrială sau agricolă, în exemplele de mai sus. *Esența pur economică a raportului rămâne însă neîndepărtătă*.

Vorzi, în această direcție: Charles Gloton, *Cours d'Economie politique*, 2 vol., în Paris, 1923, vol. I, p. 79-80, și literatura citată acolo: Marshall, *Elements of economics*, p. 221 (trad. franceză Sauvage-Jourdan, 2. vol., în 8, Paris, Girard, 1909, vol. II, p. 237); Edwin Seligman, *Principles of economics*, p. 199 (trad. germană Kornfeld, 1 vol., în 8, Jenisch, 1930, p. 193); Vilfredo Pareto (necontrolat).

Vorzi, de asemenea, pentru critica teoriilor clasice ale valorii studiilor lui Marx și a lui Theodor Schriften über den Mehrwert, publicate în traducere franceză a lui J. Mollet și în *Principles des doctrines économiques*, 8 vol., în 10, Paris, Gosselin, 1924-1925.

ansamblul teoriilor asupra valorii, lucrarea d-lor Turgeon Charles și Charles Henri, *La valeur*, 3 vol., în 8 mari, Paris, 1925-1927, vol. I, ed. a 3-a; vol. II și III, ed. a 2-a, primele două volume cuprinzând istoria critică a doctrinelor, ultimul o încercare constructivă de ordin sistematic asupra ansamblului problemei.

Dar subiectele activității economice, felul ei, chipul în care e organizată înlănțuirea îndeletnicirilor economice ale fiecărui subiect și ale mai multora în societate, scopurile nemijlocite ale făptuirii lor, categoriile economice sunt cu totul altele de la caz la caz.

Așa că economistul care coboară în sat hotărât să transpună, în formulele economiei teoretice pe care-o știe, rezultatele cercetării sale pe teren, e cu atât mai expus primejdiei de a răstălmăci înțelesul adevărat al faptelor, cu cât poate fi ispitit să-și închipue că prin reducerea lor abstractă a dat de fundul lucrurilor, atunci când de fapt e frustrat de partea cea mai cu miez a cercetării sale.

Pentru a fi ferit de această primejdie, este nevoie ca ochiul atent al sociologului să vină să îndrepte tendința firească a economistului scos din mediul său obișnuit de cercetare a societății de schimb, spre generalizări gresit orientate și lipsite de adevărata lor semnificație.

Pentru a fi exacti, suntem datori să spunem că economistii nu văd totdeauna cu ochi buni această intervenție a sociologului în domeniul lor de cercetare. Ei îl acuză, pe de o parte, că vrea să modifice sensul cercetării lor bine încheiate, în numele unei discipline încă nedeplin constituite. Pe de altă parte, afirmă că economistul serios efectuează singur, și de la sine, toate cercetările pe care îi le impune sociologul.

În ce privește prima obiecție, lăsând la o parte problema „constituirii (sociologiei) ca știință“, care nu poate forma aci un obiect de cercetare, semnalăm numai că ea ar putea fi făcută valabilă împotriva oricărei științe, în spătă chiar împotriva „economiei“. În privința relației celor două științe, trebuie răspuns că, în afara teoriei economice pure, orice altă formă de teorie economică fiind legată de activitatea unei unități sociale, după cum s-a arătat mai sus, considerațiile sociologice se impun cu necesitate economistului, sub pedeapsa de a falsifica sensul exact al teoriei prin extinderea ei la realități pentru care e impropriu. O privire pătrunzătoare nu ar descoperi oare, în această extindere neîngăduită, cheia nesfârșitelor controverse de ordin teoretic în știința economică? Dar chiar în cazul special al teoriei pure, întruchipare a tipului general al tuturor tipurilor de teorii economice posibile – caracterul ideal al cercetării nu susțrige această disciplină influențelor sociologiei. Dacă *ansamblul* de relații care constituiesc structura unei asemenea economii, privite în ele însese, constituiesc un tot *ireductibil la social*, nu trebuie uitat că „*postulatele*“ pe care e construit acest ansamblu își au rădăcini *incontestabil sociale*. Dacă, redus la esență, economicul pur nu e număredicăt o formă a socialului pur, în fapt, teoreticienii economici recunosc fără încunjur că *sensul real al construcțiilor lor*, teoretic valabilă independent de realizarea lor într-o anume societate concretă, e în funcție de realizarea în viața socială a *postulatelor lor*, ceea ce revine la o recunoaștere apăsădeghizată a celor expuse mai sus.

În ceea ce privește a două obiecții, trebuie spus că în afară de câteva excepții strălucite, totuși nu aşa de rare cum s-ați părea, marea masă a economistilor sunt mulțumesc cu înțelegerea fragmentară a realității care cade în cîmpul lor de observație. O strălucită excepție constituie, într-un raport, Werner Sombart de pildă, ale cărui studii asupra capitalismului modern pot fi privite ca un model de

cercetare sociologică a vieții economice în sensul preconizat aici. O interesantă comparare s-ar putea face, sub acest raport, confruntând ideile generale expuse în cele trei capitoare introductive ale lui la ediția a două a lucrării sale (*Der moderne Kapitalismus*, în trei părți, a 2 vol. fiecare, în 8 mare, München și Leipzig, Duncker și Humblot, ed. a 6-a, 1924 și urm.) cu ideile generale care stau la baza cercetărilor noastre, în special în ceea ce privește înțelegerea condiționării vieții economice, unde, într-o clasificare diferită și pe alocuri nu destul de precis conturată, regăsim toate cadrele vieții economice pe care le indică punctul de vedere sociologic (p. 16-17).

Determinarea exactă a „momentului sociologic“ al unei cercetări economice, adică a punctului până la care faptele economice odată constatate îngăduie o integrare a lor într-un anume tip de teorie economică, fără o frustrare a sensului lor social, e o problemă subtilă care cere o deosebită maturitate sociologică, pe care numai o adâncă înțelegere a vieții sociale și a regimului ei special de cauză, unită cu o îndelungată experiență pe teren, o pot face solubilă.

Să încercăm să lămurim, în liniile sale generale, în ce constă aportul sociologiei la lămurirea problemelor privitoare la manifestările sociale în genere, printre care se situează și faptele economice.

Sociologia ca știință a întregului social ne deprinde să privim întotdeauna orice manifestare a vieții omenești în funcție de ansamblul de manifestări în care se înfățișează. Fiecare fapt apare astfel ca un aspect al unui tot închegat și nu-și află semnificația și explicația întreagă decât în funcțiune de acesta*. Formele de activitate cele mai simple în aparență și inteligibile de la sine prin rezonanțele pe care ni le trezesc lăuntric, categoriile cele mai stabile, mai generale și mai adânc înrădăcinate în sufletul omenesc, sociologul le consideră „obiectiv“**, sub specia precarității lor, adică legate de regimul vieții sociale în care iau naștere și în care își află rațiunea lor suficientă***.

Dacă la dificultățile legate de acest fel de considerare a faptelor sociale mai adăugăm și pe acelea datorite fenomenelor aşa-numite ale „polisemiei“, ale „politismului“**** sau ale „eterogeniei“*****, adică dificultățile datorite faptului că un același gest obiectiv este susceptibil de a primi în societate o mulțime de înțelesuri și de rosturi deosebite, putând fi rezultatul unor motive

* Vedi D. Gusti, *Curs de sociologie generală*, București, edit. D. C. Amză – D. N. Vasilescu, 1910-1931, p. 161 și urm.¹³, precum și *Planul general de cercetare monografică* întocmit de Ministerul de sociologie, etică și politică de la Universitatea din București, 1928, în dreptar teze, propozitiile 1 și 3¹⁴.

** Vedi, E. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, 1 vol., în 16, Paris, Alcan, 1912, pp. I, p. 20 și urm.¹⁵

**** Ibidem, cap. V, p. 135-138.

***** Vedi, C. Bouglé, op. cit., cap. V, p. 10-90.

*** Vedi, W. Wundt, *Ethik*¹⁶.

diferite, tinzând către scopuri diferite, ne dăm seama de împrejurările care au împins pe sociologi să se ferească de asemănări superficiale sau formale, între fapte care ascund uneori deosebiri ireductibile.

Fără a exclude prin urmare încercarea de a surprinde teoretic esența manifestărilor economice ale unei societăți date, problema cercetării sociologice a vieții economice se prezintă cu mult mai complicată.

La drept vorbind, lămurirea deplină a unui fapt economic, ca și a oricărui alt fapt social, nu necesită numai o singură cercetare, omogenă, ci și o serie de cercetări deosebite, dar care se integrează unele într-altele, sistematic, până la deplina lămurire a lui. Aceste cercetări se pot grupa în *două momente metodologice*, cu obiective diferite. Un prim moment urmărește să *înțeleagă*, un al doilea, să *explice* faptul social în chestdiune*. Așa că, în orice analiză sociologică bine făcută, vom întâlni două cercetări cu totul deosebite ale realității sociale: 1) una *fenomenologică*, și 2) una *etiolologică*¹⁷.

¹⁸. În studiul fenomenelor din domeniul științelor naturale, purtând asupra unor obiecte de studiu omogene și cu semnificație precis determinată, rar întâlnim un moment „comprehensiv” în cercetare. De cele mai multe ori, singura problemă e aceea explicativă. Totuși, asemenea probleme întâlnim uneori și în chimie, cu așa-numiții „izomeri”, corpuri cu compoziție atomică identică, dar cu organizație celulară diferită.

De îndată însă ce trecem din domeniul științelor fizice în acela al științelor biologice și sufletești, problema capătă o importanță cu totul diferită. Cercetarea înțelesului fenomenelor devine un moment absolut necesar, fără de care orice încercare de stabilire a cauzelor este de-a dreptul imposibilă. Iată de pildă în psihiatrie, sunt numeroase cazuri în care încercarea de explicație a unui *simptom* dă greș atât timp cât i se caută cauzele izolându-l și în care explicația nu devine posibilă decât după integrarea simptomului particular într-un *sindrom* (ansamblu de simptome particulare) cu care se găsește în anumite legături funcționale. Psihiatru Jaspers a făcut o serie de aplicări ale acestor procedee la studiul nevrozelor, obținând rezultate remarcabile. Vezi K. Jaspers, *Allgemeine Psychopathologie*, trad. franceză, 1 vol., în 8, Paris, Alcan, 1927.

Același lucru se petrece cu orice fapte aparținând unor sisteme de cauze remanente și interferente, cum este cazul în științele sociale. Explicarea unui fapt nu e posibilă decât după înțelegerea lui, adică după integrarea lui într-un tot semnificativ.

Iată o pildă luată din viața economică, cum ar fi un act de vânzare și cumpărare. Faptul acesta poate să aparțină la două structuri economice diferite: *vânzarea spre cumpărare* (cum ar fi în cazul gospodarului care-și desface prisosul de grâne pentru a-și cumpăra plug sau vite), formă de viață economică aparținând așa-numitului proces al circulației simple; sau *cumpărarea spre vânzare* (cum ar fi cazul negustorului de vite sau de grâne), care aparține procesului de circulație dezvoltată. Aceleași forme, dar cu totul altfel integrate în procesul vieții economice. De unde, cu totul alt „sens” al activității economice de la un caz la altul și cu totul alt sistem de cauzalitate.

Vezi pentru detalii: K. Marx, *Das Kapital*, traducerea franceză Molitor, 14 vol., în 16, Paris, Costes, 1927-1930, vol. I, p. 103 și urm., și 162 și urm.¹⁹

2. Metoda aceasta comprehensivă (noologică) nu e totdeauna înțeleasă ca o fază preparatoare a cercetării etiologice (cauzale). Originea ei și, dimpotrivă, în reacția îscăță către sfârșitul veacului trecut împotriva pretențiilor naturalismului de a ne introduce în domeniul

științelor morale ca metodă universală de cercetare, pretenție caracteristică celei de a două jumătăți a veacului trecut. Într-adevăr, din clipa în care un Dilthey, un Rickert, un Xenopol²⁰ încearcă o deosebire între științele naturii, ale generalului, sau ale faptelor de repetiție, și științele culturii, ale spiritului sau ale individualului – o nouă metodă, potrivită acestora din urmă, devine necesară, în măsura în care inducția nu mai are priză asupra lor; o metodă care, spre deosebire de procesul mijlocitor al abstracției, să îngăduie pătrunderea directă a esenței faptelor individuale. Cercetătorii neokantieni ai vieții spirituale, de pildă Stammler, aveau, este drept, la dispoziție, o metodă apriorică, transcendentală, de reducere a fenomenelor spiritului pur din empirie. Dar metoda transcendentală nu admitea înțelegerea vieții spirituale altfel decât ca o formă generală, necesară și universală a devenirii empirice, concrete. Metoda noologică, pătrunzând în unitatea concretă a faptului individual, îngăduia, dimpotrivă, înțelegerea vieții spirituale ca „fenomen”, ca fapt individual, sui-generis, situându-se astfel, prin efecte, într-o metoda transcendentală și cea empirică, naturalistă.

Dătătoare de seamă pentru această orientare e lucrarea de tinerețe a lui Max Scheler, *Die transzendentale und die psychologische Methode*, 1 vol., în 8, Leipzig, Meiner, 1922, ed. a 2-a, scrisă în 1900.

3. Metoda fenomenologică este o specie particulară de cercetare noologică, având caractere proprii. Cercetarea noologică și cea fenomenologică nu se confundă deci în totul. În formele ei ultime, fenomenologia, dezvoltată în sens existențial, depășește punctul de vedere pur noologic, dând pasul ontologiei. Elemente comune există totuși numeroase și importante. Cel mai de seamă e fără îndoială preocuparea comună de „sensul” lucrurilor, mai curând decât de „prezenta” lor în cîmpul experienței. Fenomenologia este prin urmare și ea o metodă de înțelegere a realității opusă explicației cauzale sau relaționale, obișnuită în științele naturii. Explicarea cauzală sau relațională a fenomenelor urmărește stabilitatea unei judecății de relație exacte între două sau mai multe existențe. Aceea ce interesează acest punct de vedere nu este nici continutul relațiilor, nici semnificația relației, ci numai forma ei matematică. Dimpotrivă, înțelegerea fenomenologică este esențial predicativă, esențialistă. Ea se ocupă de ceea ce e un fenomen, ci nu de modalitățile și conexiunile sale existențiale nesemnificative.

În esența ei, înțelegerea fenomenologică este pătrunderea contemplativă a „esenței” fenomenelor (*Wesenschau*), printr-un proces particular de intuiție intelectuală (*Husserl*) sau afectivă (*Scheler*), rezultat al unui procedeu special de reducere a fenomenului empiric la ceea ce e esențial într-însul (reducția eidetică), care se operează prin desconsiderarea momentului existențial al fenomenului și prin considerarea semnificației lui. Fenomenologul pornește de la datele elementare ale conținutului sufletesc trăit (*reines Erlebniss*) – alcătuind un domeniu mai larg decât acel al empiriei naturaliștilor, întrucât cuprinde orice e dat imediat pentru o conștiință –, degăjind elementul asupra căruia e centrată cunoștința (*noema*), precum și modul particular în care cunoașterea se referă la acesta (*noesis*) în fiecare caz. Cunoașterea fenomenologică constă, precum am arătat, tocmai în punerea în evidență a ceea ce are de gând, a intenționalității, a cunoașterii și a obiectului la care se referă ea în fiecare caz.

Motoda fenomenologică a fost inaugurată mai întâi de E. Husserl, în special în lucrarea *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, 1 vol., în 8, Halle, Niemeyer, 1913. Ea a cucerit curând o interesantă pleiadă de gânditori aflați în dificultățile de orientare semnalate mai sus, față de gândirea naturalistă, care au extins domeniul ei de aplicare la științele medicale (Jaspers) și sociale (Scheler). În special Max Scheler a ilustrat prin strălucitele sale aplicații fenomenologice asupra fenomenelor morale, înflăcărind prin aceasta cercetările lui Sombart, ale lui Troeltsch și chiar ale lui Springer și Hurmann, adversari.

În ultima ei formă, îscăță de cercetările lui Husserl asupra timpului, gândirea fenomenologică s-a îndreptat către o nouă întărire, prin supunerile ideii de existență unei viguroase analize fenomenologice. Această direcție, ilustrată în ultimul timp de Martin Heidegger, elevul și succesorul lui Husserl în Freiburg, urmărește să constituie, în opoziție cu ontologia transcendentală a aristotelismului, o ontologie materială a diferențelor regiunii năvăzării.

* Vezi, D. Gusti, op. cit., p. 141; *Curs de sociologie*, 1924-1925, p. 341.

pornid de la constatarea că semnificația existenței nu e aceeași în toate domeniile, o casă existând altfel decât un ideal, de pildă²¹.

Se desemnează aci o nouă posibilitate de utilizare sociologică a fenomenologiei, alături de aceea a determinării esenței diferitelor fapte sociale, și anume, în sensul unei cercetări fenomenologice a esenței înseși a socialului.

Se vede bine că, în concepția sistemului în care lucrăm, fenomenologia diferențelor regiuni ale existenței sociale – vorbesc de domeniile manifestărilor culturale, economice, juridice sau politice – este subordonată întotdeauna unei concepții mai vaste, aceea a lămuririi socialului ca totalitate reală.

În acest sens, în măsura în care societatea este concepută ca o totalitate, felul ei de existență constituie obiectul unei onotologii regionale a vieții sociale, sens asupra căruia vom reveni mai târziu²².

Max Weber*, Scheler**, Werner Sombart*** au meritul de a fi pus pentru întâia oară în evidență, poate cu oarecare exagerare, importanța metodei fenomenologice în științele sociale. Exagerarea, dacă există, constă în aceea că unii dintre ei au considerat uneori momentul „înteligerii“ realităților sociale ca o formă superioară de cunoaștere științifică de sine stătătoare, menită să substitui cercetării cauzale; în vreme ce, pentru noi, principalul ei folos stă tocmai în înlesnirea acestei cercetări.

Fenomenologia vieții economice, ca a oricărei alte manifestări sociale, cuprinde și ea trei momente deosebite: a) unul descriptiv, b) unul morfologic și c) unul semaseologic.

Pus în față vieții economice sau sociale, fenomenologul începe prin a culege datele elementare care vor servi cercetărilor sale ulterioare. El constată faptele aşa cum i se prezintă în experiență, în contactul pe care îl are cu realitatea socială a zilei de azi, și le descrie cu deamănuntul.

Descriind, el caută să diferențieze morfologic, adică după formele lor, pe varietăți, aceste date, grupându-le după asemănări, în tipuri.

În sfârșit, el caută să desprindă ceea ce e esențial în fiecare din aceste tipuri, să le caracterizeze și apoi să le situeze, integrându-le, în ansamblul realității sociale din care fac parte, determinând răstul și importanța lor într-însul. Caracterizarea tipurilor se face prin intuiție sau abstracție; iar situaarea lor se face prin punerea în evidență a distribuției lor, a relațiilor funcționale dintre ele și a funcției fiecărui față de întreg. Odată arătat mecanismul interdependenței tipurilor, semnificația lor și echilibrul lor în unitatea socială, mai rămâne de determinat „sensul“ general ce trebuie acordat totalității.

Cercetătorii nu sunt de acord asupra procedeului de întrebunțat pentru determinarea

* Vezi, Max Weber, *op. cit.*, vol. I, p. 1-11.

** Vezi Max Scheler, *Der Bourgeois, Der Bourgeois und die religiösen Mächte, Die Zukunft des Kapitalismus*, publicate în *Abhandlungen und Aufsätze*, 2 vol., în 12, Leipzig, Verlag der weissen Bücher, 1915, vol. 2, republicate în *Vom Umsturz der Werte*, 2 vol., în 8, Leipzig, Der neue Geist, 1919, vol. 2.

*** Vezi, Werner Sombart, *Die drei Nationalökonomien*, 1 vol., în 8, München, Duncker u. Humblot, 1930.

tipurilor morfologice. Unii consideră tipul ca rezultatul unui proces de abstracție (Max Weber, în „Archiv für Sozial-Wissenschaft“, vol. 19, p. 65, cf. Madgearu, *op. cit.*, p. 16). Dimpotrivă, fenomenologii ortodocși, discipoli ai lui Husserl (*Ideen zu einer reinen Phänomenologie*) consideră acest tip ca rezultatul unui proces special de reducere la esență (reducția eidetică) de natură intuitivă (Max Scheler, *op. cit.*, vol. 2).

Ca rezultat al unui proces de *abstracție*, tipul nu poate fi socotit decât în măsura în care se consideră acest proces rămas la calea jumătate; singur conceptul, complet definit, poate pretinde să fie rezultatul unei abstracții sfârșite. Tipul apare, în acest caz, ca un concept provizoriu, hibrid, rezultat din încercarea de aplicare a legilor logice de construcție a conceptelor la realitatea vie.

El nu are decât sămburele caracteristic bine definit, limitele comprehensiunii în sfera lui sunt fluente, nedeterminate. În schimb, el este plin de seva realității, spre deosebire de concept, care nu e decât o schemă.

Ca rezultat al unui proces *intuitiv*, tipul apare, dimpotrivă, ca o cuprindere a unei realități esențiale în mijlocul realității aparente, trecătoare și contrazicătoare, vedenia directă a „logosului“ existențelor particulare.

Controversa, destul de importantă, își are rădăcina în vechea cearță de ordin gnoseologic dintre *realism* și *idealism*. Aceea ce face interesul ei este faptul că domină trecerea de la morfologia la ontologia vieții sociale, de la forma fenomenelor sociale la existența lor ca atare. De aceea și există sociologi (Durkheim, *op. cit.*, p. 45, 94 și urm.) cari, deși admit constituirea de tipuri sociale, pentru clasificarea societăților, nu concep „explicația“ faptelor sociale decât plecând de la definiții complete.

Cu aceasta, primul grup de cercetări se încheie. Faptul social sau economic e de acum bine „înțeles“ și se poate proceda la explicarea lui²³.

Explicarea²⁴ este un lucru destul de delicat în științele sociale. Metodologia generală a științelor nu a stabilit un acord unanim asupra înțelesului ideii de explicație. Supusă unor analize subtile, ideea rațiunii suficiente s-a găsit încurcată în mai multe rădăcini*.

Care e atunci sensul distinctiv al explicației sociologice? Și ce deosebire există între a explica un fapt social și a-l înțelege?

Pentru sociologie, ca și pentru orice altă știință, „explicație“ înseamnă, în ultimă analiză, desprinderea relațiilor cu sens *existential* dintre un fapt și alte fapte. Cu alte cuvinte: lămurirea împrejurărilor apariției unui fapt în cîmpul experienței, adică în cîmpul existential supus observației, *condiția* unui fapt însemnând tocmai *împrejurarea necesară* acestei apariții. Deosebirea dintre etiologia și fenomenologia unui fapt se referă prin urmare la discriminarea ce se poate face, în existență în genere, între esență și prezență (*so sein* deosebit de *da sein*), deosebire dintre *ce e* și *cum se produce* faptul²⁵.

De la origina științelor sociale, cercetătorii au încercat să explică faptele sociale reducîndu-le la condiții de cadru, fie de un fel, fie de altul. Istoria

* Vezi studiile d-lui Meyerson, *Identité et réalité*, 1 vol., în 8, Paris, Alcan, 1926, și mai târziu *De l'explication dans les sciences*, 2 vol., în 8, Paris, Payot, 1921, precum și ale d-lui Léon Brunschvicg, *L'expérience humaine et la causalité physique*, 1 vol., în 8, Paris, Alcan, 1922, și *Les étapes de la Philosophie mathématique*, 1 vol., în 8, Paris, Alcan.

Vezi de asemenea studiul mai vechi, dar încă plin de seva al lui Schopenhauer, *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom ausreichenden Grunde*, trad. franceză, Paris, Alcan.

încercările lor este ilustrată de tabloul aşa-numitelor sociologii unilaterale ale cadrelor*: *sociologia cosmologică* (*Taine, Ratzel, Desmols*), întemeiată pe considerarea societății în funcție de mediul natural, *sociologia biologică* (*darwinismul social, racismul*), întemeiată pe considerarea societății ca formă de viață biologică umană, *sociologia psihologică* (individualistă cu *Tarde*, colectivistă cu *Durkheim*), întemeiată pe considerarea societății ca formă de viață sufletească, *sociologia istorică* (*Lamprecht, Rickert, Xenopol*), întemeiată pe considerarea vieții sociale în funcție de desfășurarea temporală a evenimentelor. Patru tipuri de sociologii unilaterale, propunând patru sisteme diferite de înțelegere a cauzalității sociale**.

Problema etiologiei faptelor sociale ia într-adevăr în fiecare din aceste sociologii unilaterale forme cu totul diferite. Sociologia cosmologică consideră cauzalitatea socială ca o problemă a relațiilor dintre influența fenomenelor naturii și reacțiunea socială sau cultura, în sens de civilizație materială (*Ratzel*)***. La fel, sociologia biologică transformă cercetarea etiologică a faptelor sociale într-o cercetare a influențelor tipului biologic (*racismul*) și a posibilităților de selecție naturală (*darwinismul*) și artificială (*biopolitica*) a acestuia****. Sociologia psihologică reduce, în același fel, explicația sociologică la problema raporturilor dintre individ și societate, adică la presiunea sau constrângerea pe care o exercită colectivitatea asupra faptelor individuale (*Durkheim*), sau la aceea pe care o exercită creația individuală asupra colectivității (*Tarde*)*****. În sfârșit, sociologia istorică reduce explicația sociologică la problema evoluției, adică la problema trecerii de la formele vechi la cele noi (*Xenopol*)*****.

Nici una din aceste sociologii particulare nu e inexactă în pretențiile ei explicative. Toate păcătuiesc prin pretenția lor de exclusivitate*****²⁷.

Adevărata explicație sociologică constă în determinarea exactă a adevărului pe care îl cuprinde fiecare din aceste lămuriri partiale și în integrarea lor într-o unitate dinamică și semnificativă. Această operație, care ne înfățișează rostul fiecărei împrejurări în ansamblul viu care constituie factorul determinant al realității sociale, formează obiectul propriu al analizei sociologice explicative, și punerea ei în evidență constituie meritul principal al sistemului de sociologie al profesorului D. Gusti pe baza căruia lucrăm.

* Vezi D. Gusti, *op. cit.*, (1930-1931), p. 284 și urm., 313 și urm.; *Curs de sociologie*, 1924-1925, p. 272 și urm.; apoi, *Planul cursului de sociologie*, publicat în „Arhiva...” Iași, 1910²⁶.

** Vezi *ibidem*, 1930-1931, p. 296, 376.

*** Vezi *ibidem*, p. 296 și urm., 305 și urm.

**** Vezi *ibidem*, p. 313, 342 și urm., 376 și urm.

***** Vezi D. Gusti, *Curs de sociologie*, 1924-1925, p. 278 și urm., 321 și urm.

***** Vezi *ibidem*, p. 331; *Curs de sociologie generală*, 1930-1931, p. 105 și urm.

***** Vezi D. Gusti, *op. cit.*, p. 290; *Curs de sociologie*, 1924-1925, p. 271, 321, 323.

Profesorul D. Gusti nu a publicat încă o expunere sistematică de ansamblu asupra concepției sale sociologice, accesibilă tuturor. Sistemul său de sociologie a fost însă expus în mai multe rânduri studenților în *Cursurile sale de la Universitatea din București*, unde am luat noi înșine cunoștință de el întâia oară în anii 1921-1922, la intrarea noastră în Universitate. Un *program general* al acestui curs, în care sunt cuprinse deja toate principiile esențiale ale sistemului său de sociologie, a apărut încă din 1910 în revista „Arhiva“²⁸ de la Iași, formând temelia tuturor dezvoltărilor ulterioare. Contribuții importante pentru înțelegerea sistemului său se găsesc în articolul intitulat *Realitate, știință și reformă socială*, publicat în numărul 1, din nefericire aşa de rar astăzi, al „Arhivei pentru știință și reformă socială“. Iar în studiu intitulat *Problema națională*, profesorul Gusti încearcă aplicarea sistemului la una din problemele cele mai spinoase și controversate ale sociologiei contemporane. Pentru cei ce nu cunosc *Cursurile sale de sociologie*, acest studiu constituie, fără îndoială, cel mai de seamă mijloc, deși indirect, de înțelegere a sistemului său. Considerațiile ce urmează sunt însă întemeiate în special pe *Cursuri* și pe notele luate la ele, precum și la lucrările seminariale.

Nu e vorba de un procedeu eclectic, alegând la întâmplare ceea ce este adevărat în fiecare din sociologiile unilaterale, ci de un impresionant efort de înțelegere analitică a raporturilor fiecărei sociologii particulare față cu întregul social, ajungând la o puternică închegare sintetică a relațiilor dintre ordinea variate de cauză a vieții sociale, într-o unitate vie de voință.

Prima constatare de ordin sistematic este *deosebirea a ceea ce este cadrul social de ceea ce e realitatea socială*. Conceptul de viață socială e mai larg decât conceptul socialului pur: unități, manifestări, relații și procese sociale, care formează, de obicei, obiectul aşa-numitei sociologii generale. El cuprinde toate „faptele“ sociale, este drept, aşa cum sunt manifestate; dar mai cuprinde și „virtualitățile“ de manifestare, puținetele de devenire, viața socială încă neactualizată, dar putând fi actualizată, viața socială existând potențial, latent, aşa cum e dată în condițiile ei de dezvoltare.

Explicația vieții sociale constă, sub acest raport, în arătarea felului în care virtualitățile devin realități sociale, în lămurirea chipului în care ceea ce posibil prin împrejurări devine existent efectiv, real, în faptă. De aici, nevoia de a studia aceste condiții.

Nici una din împrejurările care condiționează faptele sociale nu constă în ceea ce este cadrul social, însă, luată în parte, o cauză a acestei vieți, ci numai o condiție a ei. Deosebirea este cunoscută. Nici una nu declanșează singură procesul de realizare, nu reprezintă în realitate forța care dezlănțuie acțiunea de manifestare. Cauzală e numai acțiunea concomitantă a tuturor condițiilor în măsură în care realizează o unitate în act, o totalitate vie, dinamică: viața socială. De unde nevoia de a cerceta acțiunea paralelă a acestor condiții și contopirea lor într-o singură unitate.

Condițiile vieții sociale nu sunt însă toate de același fel. Viața socială se realizează în împrejurări multiple și variate. Ea poate fi privită în perspective diferite, fiecărei perspective corespunzând un mod special de condiționare. Privite drept condiții ale faptelor sociale, împrejurările se grupează în chipuri după identitatea modului lor de condiționare, constituind adevărate cadre ale vieții sociale. Se pot deosebi astfel patru cadre, având fiecare modul special de determinare, corespunzând sociologilor unilaterale de care am

vorbit mai sus. Societatea se dezvoltă, în primul rând, în cadrul naturii spațiale (cosmologic), apoi în cadrul vieții (biologic), de asemenei în cadrul conduitelor complexe umane numite psihisme, altfel zis în viața sufletească (psihologic) și, în sfârșit, în cadrul temporalității (istoric).

Am spus că aceste împrejurări nu sunt identice în privința felului lor de condiționare. De unde o a doua idee fundamentală a sistemului: deosebirea cadrelor în două grupe. De o parte, *cadrele asociale*, transcedente, exterioare realității sociale, reprezentând influența factorilor naturali și biologici. De altă parte, *cadrele imanente vieții sociale*, constituite de înrăurirea manifestărilor sociale însăși asupra altor manifestări sociale, exprimând, prin urmare, moduri de condiționare a vieții sociale prin ea însăși, de autodeterminare.

Viața socială nu se prezintă prin urmare ca un obiect inert, supus cauzalității mecanice a împrejurărilor exterioare. Ea se înfățișează ca o totalitate dotată cu o putere de reacție proprie la influența acestor împrejurări. De unde, un mod de reacție specială a vieții sociale corespunde fiecărui mod de influență cauzală. Influenței naturale, societatea îi opune, prin manifestările ei, o reacție al cărei sens este cultura. Influenței biologice, societatea îi opune o reacție selectivă, sau contraselectivă. Proprietățile influențelor psihologice, societatea îi opune o reacție nouă: individualizarea. Iar influenței traditionale a trecutului îi opune inovația.

De aci rezultă un al treilea fapt important, și anume, că *înțelegerea cauzalității în sociologie are o dimensiune nouă, față de ideea de cauzalitate întrebuintată în științele naturii*.

Admitând această forță de autodeterminare, problema explicației sociologice nu mai poate rămâne în domeniul strict al explicației mecanice prin cauze exterioare; ci trebuie să aibă recurs la un determinism finalist, la o înțelegere dinamică, prin scopuri, prin motive.

Cheia ierarhizării acțiunii cadrelor ne-o dă tocmai această înțelegere a totalității cauzante care constituie însăși viața socială, pe care am convenit să o numim cu un termen cam strâmt: voința socială. Această înțelegere presupune o continuă interacție între societate și împrejurările asociale care nasc putințe sociale, precum și între societate și ea însăși. Regăsim aci toate problemele puse în încercările unilaterale de explicație a vieții sociale, dar așezate la locul lor în ierarhia motivării acțiunilor umane, ca elemente constitutive ale voinței sociale.

A stabili o lege sociologică, în acest înțeles, înseamnă a lămuriri temeiurile voinței sociale. Lucru posibil prin stabilirea corelației, a paralelismului care există între o serie de realități sau fapte sociale și condițiile de cadruri în care se produc, și apoi prin înțelegerea naturii acestei realități sociale, a sensului existențial al paralelismului stabilit, adică al manifestărilor în funcție de cadre, constituind împreună cu ele acela totalitate dinamică și semnificativă de un ordin nou, orientată finalist și conștientă, prin urmare voluntară.

În aceasta stă, la drept vorbind, explicația faptelor sociale.

Planul general de cercetare monografică a încercat să dea tuturor acestor principii o expresie sintetică în următoarele patru puncte care constituiesc într-un fel „catehismul” monografic.

1. Societatea este o unitate autonomă de manifestări spirituale și economice, organizate juridic și politic și condiționate cosmic, biologic, psihic și istoric.

2. Natura acestei unități este voința socială.

3. O unitate oarecare întrunește un sistem de voințe sociale (subunități) structural organizate și în raporturi dinamice (procese) unele cu altele.

4. Scopul monografiei este caracterizarea voinței sociale.

Aceste patru puncte pun perfect de bine în lumină elementele pe care se întemeiază construcția sistematică a profesorului D. Gusti, sau invers, rezultatele ultime la care-l duce analiza esenței existenței sociale.

1) Înțelegerea societății ca *totalitate dinamică semnificativă*.

2) Deosebirea *virtualităților sociale* (cadre) de *realitatea socială* (manifestări).

3) Înțelegerea dinamismului social ca un *voluntarism sui-generis*, simultan *mecanicist și teleologic*, întemeiat pe înțelegerea exactă a *autodeterminismului sociologic*, care nu exclude acțiunea condiționată a cadrelor. Din această înțelegere derivă:

a) *reacțunea socială* față de acțiunea fiecărui cadrur;

b) deosebirea dintre *cadrele naturale*, extrasociale, și *cadrele sociale imanente*, prin care societatea se autodetermină;

c) *încoronarea etico-politică* a autodeterminării.

4) Înțelegerea problemei sociologice ca o încercare de *lămurire a actualizării vieții sociale*, adică a derivării realității din virtualitatea socială, ținând seama de autodeterminismul specific al socialului. Lămurirea se face pe calea:

a) determinării *paralelismului existential* al manifestărilor sociale între ele și față de împrejurările care încadrează apariția lor;

b) determinării *semnificației esențiale* a fiecărei voințe sociale în măsura în care constituie o unitate, stabilește o relație sau trece printr-un proces de transformare.

Din cele expuse mai sus se înțelege că sistemul sociologic al profesorului D. Gusti depășește încercarea epistemologică de constituire a unei epistemologii empirice, naturaliste; ci constituie o adevarată *ontologie regională a existenței sociale*, în sensul heideggerian pomenit mai sus, egal depărtată de sociologii naturaliști și spiritualiști, dar integrându-le armonnic prin înțelegerea exactă a relațiilor dintre natură și spirit înăuntrul existenței sociale. Această integrare a sociologiei naturaliste explicative cu sociologia noologică spiritualistă, întemeiată pe înțelegerea exactă a existenței sociale, constituie trăsătura caracteristică a acestui sistem.

Prin recunoașterea faptului că societatea e o totalitate sui-generis de fapte supuse unei duble condiționări proprii și extrasociale, cu alte cuvinte, a faptului că autonomia nu exclude condiționarea naturală, sistemul de sociologie al profesorului Gusti depășește deopotrivă sistemele care situează sociologia printre științele spiritului, ca și pe acelea care absorb sociologia și, prin sociologie, științele spiritului – în domeniul științelor naturii și se apropie de aristotelian. Concepție viguroasă a unui gen de existență care se dezvoltă în și din natură, dar a cărui esență depășește de la origine natură, prin realitățile spirituale pe care le produce și prin care se determină. Prin poziția ei, societatea apare cheia de boltă a relațiilor dintre spirit și natură. Sociologia profesorului Gusti include astfel, ca două aspecte complimentare, ambele momente metodologice, cel existențial, inductiv, și cel esențial, fenomenologic, precum și ambele serii de rezultate.

Explicațiile sociologiei naturaliste tind neconscient să reducă faptul la o tensiune de relații, substituind termenilor expresia cantitativă a acestora. Relația doar astfel incomprehensibilă, independent de definiția concretă a termenilor săi. Meyerhof a pus în chip minunat în relief paradoxul gândirii caunice, care pomagă de la posturărea realității a existenței exterioare și

obiectului, spre a sfârși dizolvându-l în această țesătură de relații.

Sociologia noologică, dimpotrivă, se lipsește de explicații. Ea se mulțumește să înțeleagă, mai mult sau mai puțin intuitiv, „întelusul”, totalitatea, intenționalitatea, funcțiunea, sau rostul unui element în cadrul unui tot ideal. Îi aci, momentul existențial sfârșește prin a se dizolva în „logos”, dar într-un logos cu neputință de coborât fără acrobații în realitatea din care a fugit.

Adevăratul punct de vedere e fără îndoială acela care îmbină ambele feluri de a înțelege, și care în fața dificultăților teoretice de ordin epistemologic de netăgăduit – realitatea părând a indica un fel de spărtură organică între intuție și discursivitate – nu pierde nici un moment din vedere natura specială a câmpului de observație, singură chezărie a fecundității științifice.

În acest sens, de pildă, sistemul pe baza căruia lucrăm nu exclude nici statistică (disciplină considerată aici cu drept cuvânt ca forma esențială a științelor experimentale), nici descrierea esențială; nici stabilirea corelațiilor existențiale (paralelism), nici desprinderea semnificației lor. Dar nici descrierile esențiale nu duc la o lume apriorică de forme pure, nici paralelismele nu se mărginesc la constituirea de relații formale. Legea sociologică, în înțelesul gustian, îngăduie pătrunderea esenței realității sociale cercetate, contactul cu agentul care se manifestă în formele multiple ale vieții sociale și cu dinamica lor proprie, cu aceea ce, cu un termen în oarecare măsură deficent, s-a numit *voință socială*, substrat al acestor transformări. Condiții, fapte sociale, paralelism, semnificație, unități, relații, procese nu sunt decât elemente, conțururi funcționale necesare, ale acestei totalități dinamice pe care o constituie viața socială și care să numește sumar *voință*.

În fața rezultatelor sociologilor unilaterale, naturaliste sau spiritualiste, sociologul gustian nu procedează la o respingere a priori. El întreprinde o analiză globală, propriu-zisă sociologică, al cărei rezultat și situația rezultatelor particolare în regiunea lor proprie în care au valabilitate, regiune indicată de semnificația lor.

O confruntare interesantă s-ar putea face în acest sens cu rezultatele sociologiei durkheimiene. Sociologul are aici o dublă îndatorire:

1) Să pună în evidență deficiența determinării durkheimiene a caracterului sui-generis al faptului social, determinare care nu e inexactă, dar nu privește decât aspectul psihologic al specificității socialului, lucru evidentiat chiar prin rezervele unora din disciplinii lui Durkheim asupra „conștiinței colective” care nu văd în ea decât o ipoteză de lucru (*Mauss*), precum și din sovârșirea lui Durkheim însuși, care, după ce a tagăduit o explicare a faptelor sociale altfel, decât prin fapte sociale, vorbește într-un sens nu tocmai precis de „bazele geografice ale vieții sociale”, sau de o condiționare a morfologiei sociale prin mărimea grupului social, prin structura demografică a populației, fără să precizeze despre ce fel de condiționări e vorba;

2) Să verifice dacă, din punctul de vedere particular din care sunt făcute, analizele faptelor sociale sunt exacte, și, în caz afirmativ, să întregească explicația, punând în evidență toate celelalte elemente de care explicația a făcut uz neîngăduit în raport cu punctul ei de plecare, sau de care nu a ținut seama, deși ar fi trebuit să facă.

Tehnic, al doilea grup de cercetări privitoare la explicarea realității sociale sau economice cuprinde, de asemenei, mai multe momente:

a) El începe cu cercetarea condițiilor naturale (*cosmice și biologice*) de existență ale fiecărei forme de viață socială sau economică, privită atât izolat cât și în interdependență cu toate celelalte, precum și a condițiilor naturale cosmice și biologice ale acestei interdependențe.

b) După aceea, sociologul caută să explice înfluențarea cadrelor sociale, imanente, adică influența formelor vechi (*istorice*) asupra celor de astăzi, precum și aceea a formelor sociale adiacente astăzi existente (*cadrul psihologic*).

Pentru lămurirea influențelor istorice, sociologul începe prin a situa în

timp manifestările, grupându-le după vechime. Apoi, reconstituie cu ajutorul tuturor manifestărilor, situate într-un același moment al timpului, tipurile istorice ale manifestărilor, considerate ca „faze” ale procesului istoric-social*. În sfârșit, sociologul caută să stabilească și să explice tranziția de la o fază la alta, până astăzi, tranziție care constituie acest proces.

Din considerarea tipurilor morfologice, stabilite pe cale fenomenologică, drept faze ale procesului istoric, izvorăște aceea ce se numește în sociologia marxistă „dialectica istorică”. Realitatea socială de astăzi, privită în perspectiva timpului, adică faptul că societatea cuprinde în ea însăși tipuri morfologice contradictorii având trecut deosebit și sorti de dezvoltare diferită în viitor, însemnează că societatea actuală (teza) poartă în sine propria ei negație (antiteza), ca bază a unui proces de devenire spre o stare tipică viitoare (sinteză), care, considerată în același fel, se constituie la rândul ei ca teză pentru o evoluție viitoare și. a. m. d. Dialectica reduce tot procesul devenirii sociale la acest joc paradoxal între contrare. E un efort de ridicare la rangul de filosofie naturală a problemei relațiilor dintre timp și forme. (Vezi Plehanov, *Les questions fondamentales du marxisme*, 1 vol., în 8, Paris, Edit. sociale internationales, ed. 2-a, fără dată, capitolul *Dialectique et logique*²⁹).

Sociologia în care lucrăm integrează dialectica, ca proces de evoluție de la vechi la nou, în același fel în care integrează celelalte procese cauzale partiale: natură – cultură, răsărit – selecție, sau individ – societate.

Se vede, astfel, că prin felul său de cercetare a cauzalității sociale, distingând între manifestări (fapte) și cadre (virtualități) sociale, sistemul de sociologie al profesorului Gusti se situează între dialectică și fenomenologie în același fel în care filosofia aristotelică se situează între curgerea neîncetată a realității (*Heraclit*) și starea neschimbătoare a existenței (*Parmenide*, *Zenon*), integrându-le deopotrivă pe temeiul distincției dintre act și potențialitate³⁰.

c) Din confruntarea acțiunii psihologice (eficienței actuale) a fiecărui tip morfologic de manifestare a vieții sociale actuale, asupra întregului social de astăzi sau asupra faptului care se cere explicat, cu reacțiile acestuia, se desprinde *caracteristica dinamică sociale actuale*, pe care, confruntând-o din nou cu sensul general al procesului istoric al manifestării așa cum se deslușește până astăzi, ajungem să stabilim care e *tendința de devenire a întregului social*, ca și a formelor vieții sale actuale, economice sau sociale,

* Vezi K. Bücher, *Die Entstehung der Volkswirtschaft*, 1 vol., în 8, Tübingen, Lauppach, INOM; Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, sus-citat; B. Hildebrand, *Natural, Geld und Kreditwirtschaft*, în „Jahrb. für Nationalökonomie und Statistik”, vol. II, 1864; Schmoller, *Principes d'Economie Politique*, 5 vol. în 8, Paris, Giard, 1904 și urm., volumul III; K. Diehl, *Theoretische Nationalökonomie*, 4 vol., în 8, Jena, Fischer, 1922 și urm., vol. I și III, cf. în românește Zane, *Istoria economiei de schimb în Principatele Române*, 1 vol., în 8, București, Casa Scăcolor, 1930, introducere; Madgearu, *loc. cit.*; precum și polemică dintre Șerban Voinovă, *Marxism oligarhic*, 1 vol., în 8, București, Brănișteanu, 1926, intermat pe concepția marxistă a faptelor economice, și Zeletin, *Burgheșii români*, 1 vol., în 12, București, Cultura Națională, 1925, intermat pe concepția combinatoriană. Vezi, de asemenei, lucrarea lui Cunow, *loc. cit.*, vol. I, la înșirpit introducești, sau lucrarea lui H. Schack, *Wirtschaftsformen*, 1 vol., în 8, Jena, Fischer, 1927, prima pe terenul pur teoretic, a doua pe terenul pur morfologic.

asa cum fuseseră stabilite cu ajutorul cercetării fenomenologice.

În acest fel, se ajunge la rezultatul final al cercetării, adică la caracterizarea sociologică a faptelor sociale sau economice ale unității care ne interesează, în speță satul.*